

GUNNAR DAHMÉN:

Fredspris och fredspris- tagare

FN har proklamerat 1986 som "Fredens år".

Som ett bidrag till fredsåret publicerar SvT denna artikel om personer som gjort uppmärksammade insatser i arbetet för freden.

Bland gravvårdarna på Norra kyrkogården i Stockholm, där vandraren finner kända eller en gång kända namn, läser han också namnet K P Arnoldson – Fredskämpe – Humanist – Skriftställare. Under namnet dessutom NOBELS FREDSPRIS 1908. Där emot inte att han var stins i Tumba, en omständighet som inte är helt utan samband med nobelpriset. Som stins hade nämligen denna fredskämpe fribiljett på SJ, vilket gjorde att han kunde resa omkring och verka för sina idéer. Men han var under några år också riksdagsman och den som grundade Svenska Freds- och Skiljedomsföreningen. Hans energiska kamp för fredlig lösning av unionskrisen förvärvade honom norrmännens tacksamhet och belöning. Om denne själv lärde pacifists ledstjärnor vittnar de förnamn han gav sin son, sedermera professor i romanska språk vid Salt Lake City University, Thorild Platon Washington Arnoldson.

Första fredspriset utdelades 1901 och delades mellan grundaren av Röda Korset schweizaren Henri Dunant och fransmannen Frédéric Passy, ekonom och en av männen bakom Interparlamentariska Unionen. Till de tidigare hör också österrikiskan Bertha von Suttner, som skrev den pacifistiska tendensromanen "Ned med vapnen". Hennes namn är förknippat med nobelprisets tillkomst. Året 1876 svarade hon på en annons, att en "äldre herre" sökte värdinna för sitt hem i Paris. Hon erhöll platsen – i Alfred Nobels hem. Denne äldre herre var då fyrtiotre år och hon tio år yngre. Anställningen blev ganska kortvarig, eftersom hon längtade tillbaka till Wien och till den man som skulle bli hennes make.

Gunnar Dahmén är teol lic.

Det stigande intresse för fred, som hon delade med Nobel, gjorde att de behöll kontakt och träffades vid fredskongresser.

Nobels testamente daterat 1893 – tre år före hans död – föreskriver, att priset skall ges åt dem som ”verkat mest eller bäst för folkens förbrödring och avskaffande eller minskning av stående arméer samt bildande och spridande av fredskongresser”. Norska Stortinget, som fick uppdraget att utse pristagare, har tolkat bestämmelserna mycket generöst. Förste pristagaren Dunant uppfyllde strängt taget inte något av villkoren. Med strävan för fred och förbrödring räknar man med förbättring av sociala förhållanden, rättvisa och humana arbetsvillkor, kamp för mänskliga rättigheter – överhuvud allt som kan förhindra konflikter. Stortinget har som mottagare också inneslutit institutioner och organisationer.

Pristagarna

Fram till och med 1985 har 70 individer belönats. Vid nitton tillfällen har intet pris utdelats eller uppskjutits. Postumt en gång – Dag Hammarskjöld. En gång avböjt – Le Duc Tho.

”Icke tackar väl han (som har tjänare) tjänaren för att denne gjorde det som blev honom befallt” säger Jesus. Om Stortinget haft dessa ord i tankarna är det förklarligt om så få från kyrkor eller kristna organisationer blivit ihågkomna. Någon påve har aldrig blivit påtänkt – i varje fall aldrig belönad. Fridens och fredens budbärare har ingen rätt att begära tack eller belöning för vad som är deras självklara uppgift. Endast två biskopar har kommit ifråga – Nathan Söderblom

och Tutu. Den kristna studentrörelsens stora namn amerikanen John R Mott får dock tillhöra denna kategori av kristet inspirerade. Liksom Albert Schweizer, dominikanpatern Pierre Pire med sina fredsbyar, Martin Luther King och Moder Teresa.

Mest uppmärksammade och icke glömda är de som utan att ha bakom sig vare sig uppdrag eller organisationer ensamma kämpat för fred. Några med böcker som blivit bestsellers som Bertha von Suttners ”Ned med vapnen” eller Norman Angells ”Den stora illusionen”. Den stora illusionen var att något land kunde vinna ett krig – i varje fall inte vinna något med ett krig. Alla var förlorare. Han betraktade marxismen som en fredsstörande faktor med dess påstående att kapitalismen måste leda till krig eller att man kan bygga ett nytt Jerusalem på ruinerna efter en revolution.

Statsmän som pristagare

När Norman Angell belönades sade Stortingets talesman, att Angell var en av dem ”som förbereder opinionen och banar väg för reformer, som statsmännen sedan tar upp och söker genomföra”. Vilka statsmän? Presidenten Theodore Roosevelt belönades 1908 för sin roll som fredsmäklare i rysk-japanska kriget. Under första världskrigets år kunde Stortinget inte finna någon värdig pristagare. Men efter krigets slut fann man en sådan i Woodrow Wilson, vid den tiden överallt hälsad som fredsängel. Man får väl anse att det var icke Versaillesfreden utan skapandet av Nationernas Förbund som motiverade priset. I samband med dess stiftande och första verk-

samhet utdelades belöningar också till andra som Hjalmar Branting, norrmannen Christian Lange och engelsmannen Robert Cecil. Institutioner med anknytning till NF blev också understödda med pris.

Vid 1920-talets mitt hölls i Locarno i Schweiz ett toppmöte mellan Englands Austin Chamberlain, Frankrikes Aristide Briand och Tysklands Gustav Stresemann. Locarnoavtalet, som innebar bland annat Tysklands likaberättigande och ännu mera "locarnoandan" framkallade en fredsoptimism utan motsvarighet. Locarnopakten följdes av Briand-Kellogg pakten som uttryckligen förbjöd krig. Nobelpris gavs åt alla inblandade och åt Austin Chamberlain dessutom Strumpebandsorden.

När FN skapades blev också då förgrundsmännen ihågkomma; Amerikas utrikesminister redan 1945 och sedan Ralph Bunche och kanadensaren Lester B Pearson. Stortinget har inte glömt sådana som arbetat i bakgrunden med statsrättsliga frågor men vilkas namn inte sade något för utomstående. Den som mer än de flesta gjort sig förtjänt av att ha verkat för försoning och människovärdig upprättelse får väl anses vara Marshallhjälpen tillskyndare generalen och utrikesministern George Marshall.

Men varför blev inte MacArthur belönad – ett unikt exempel på en segerherre som sträckte ut handen till den besegrade och upprättade ett förtroende?

Att mäkla fred borde vara tacksamt särskilt om det leder till resultat men eftersom medling förutsätter eftergifter på bägge håll skapas också missnöje. Stortinget belönade såväl Kissinger–Le Duc Tho som Sadat–Begin men bifallet var

stört av protester och protestaktioner. Le Duc Tho avböjde priset. Anwar Sadat blev martyr för sina fredsförsök. Menachen Begin lät inte lång tid gå förrän han lät trupper rycka in i Libanon.

Arbetare för fred

Ännu bättre än att skapa och mäkla fred, då krig råder, är att förebygga krig och konflikter, vare sig de ha sin grund i materiella eller psykologiska orsaker. Därför finner man bland mottagarna John Boyd Orr, engelsk näringsfysiolog men också grundare av världsfederalismen. Vidare Norman E Burlaug för sina insatser för bättre livsmedelssituation i världen. För sin kamp för medborgerliga och mänskliga rättigheter har män som sydafrikanerna Albert Luthuli och biskop Tuto, Martin Luther King och Sakharov blivit ihågkomna.

"Det kvinnligt veka i människosinn/ skall frälsa världen och ringa in/förbrödningens framtidsrike" trodde eller hoppades Verner von Heidenstam på. De kvinnor, som kommit i regeringsställning, har dock knappast infriat hans förhoppningar. Golda Meir, Indira Gandhi, Margaret Thatcher – samtliga ledare av nation i krig. Jean Kirkpatrick i FN tillhör hökarna i USA. Men det är nog ändå så, att kvinnor varit mycket energiska i freds rörelsen även om de inte kommit i den ledning som syns. Men de amerikanska kvinnosakkämparna Jane Addams och Emily Balch finns bland dem och bland pristagarna. Ett originellt men uppmärksammat val var när de bägge kvinnorna på Nord-Irland Betty Williams och Mairhead Corrigan utsågs. De har satt igång med en rörelse i syfte att framför allt föra samman ungdom ur de

fientliga lägren. Överblickar man namnlistan finner man att den som kom först var Bertha von Suttner och Alva Myrdal den senaste.

Vid åtskilliga tillfällen har valet inte bara vållat debatt – vilket är oundvikligt – utan också följder av olika slag. När den tyske pacifisten Carl von Ossietzky efter flera år i koncentrationsläger och förflyttad till sjukhus i Berlin 1938 fick fredspriset, blev Hitler så ursinnig att han förbjöd tyskar att överhuvud ta emot nobelpris och lät instifta ett tyskt nationalpris – dock icke för fred. Under de senast förflutna åren har vi sett att varken en Sakharov eller en Lech Walenca kunnat själva avhämta sina pris i Oslo. Den senare därför att han kunde riskera att icke få återvända.

Alternativa pris

De reaktioner som kan uppstå i samband med varje nobelpris – och det är prisen för litteratur och fred som drar in en större allmänhet i striden – har varit anledning till alternativa pris. Presidiet i Högsta Sovjet beslöt 1950 instifta årliga Leninpris. Bland dem belönas också insatser för fred men till skillnad från Nobel, som angav vissa vägar till fred, lämnar Sovjet fritt fram för alla försök. Priset utdelas varje första maj med guldmedalj, diplom och 25 000 rubel. Bland pristagarna finner man Ungerns Janos Kadar, den grekiska poeten Yannis Ritsos, Frankrikes Pierre Poujade och Hortensia Allende för hennes fortsatta gärning i makens spår.

Åren efter andra världskriget såg också tillkomsten av västtyska bokhandels fredspris till dem som gjort "väsentliga bidrag till förverkligande av fredliga ide-

al och ömsesidig förståelse" och detta på framförallt litteraturens, vetenskapens och konstens områden. Alltså en synnerligen vid tolkning. Där om vittnar också listan på de utvalda, bland vilka finns violinisten Yehudi Menuhim, diplomaten och politiske skribenten George F Kennan, teologen Paul Tillich och det svenska paret Gunnar och Alva Myrdal.

När Stortinget 1973 belönade de bägge fredsmäklarna Kissinger och Le Duc Tho – för övrigt inte enhälligt – uppstod en aktionskommitté för ett "Folkets fredspris" eller som det också kallats Alternativt fredspris. Första gången var biskop Helder Camara kommitténs kandidat. Liknande aktioner har också senare upprepats för Alva Myrdal och för paret Corrigan-Williams och postumt till Marianella Garcia-Villas, mördad av regimen i El Salvador. Alva Myrdal fick inte bara såväl Nobels som Folkets fredspris utan därtill också det fredspris som instiftats till Albert Einsteins minne.

Hur kriget börjar

Vägarna till fredspris är många men fredspris få i raden av priser och belöningar för tusen och en goda gärningar av olika slag, samtliga registrerade i det engelska arbetet "Prizes and Awards". "Kriget börjar i människornas hjärtan" blev det sagt vid Unescos invigning av dess generalsekreterare Julian Huxley och det är en uppfattning, som han inte varit ensam om. Men – skriver Sir Norman Angell – "de millioner, som lidit under kriget, ville icke krig av begär och vinningslystnad. De ville fred och avsåg fred men de gillade och understödde en politik, som ledde till krig.